

TRAŽENJE ZAJEDNIČKOGA KULTURNOG IDENTITETA NA POČETKU 20. STOLJEĆA: JOSEF VAJS I POKRET ZA OBNOVU GLAGOLJAŠKOGA PJEVANJA U HRVATSKOJ I ČEŠKOJ

TOMÁŠ SLAVICKÝ

*Kabinet hudební historie EÚ AVČR, v.v.i.
Puškinovo náměstí 9,
160 00 PRAG 6
Česka Republika*

UDK/UDC: 78.072:783(497.5+437.1/.2) Vajs

Izvorni znanstveni rad/
Original Scientific Paper
Primljeno/Received: 1. 2. 2013.
Prihvaćeno/Accepted: 25. 4. 2013.

Nacrtak

Jedan od konstitutivnih dijelova zajedničkog kulturnog identiteta Slavena — osobito u Austro-ugarskom carstvu u kasnom 19. i početkom 20. stoljeća — bila je ćirilometodska tradicija, koja je njegovala svijest o tisućgodišnjoj slavenskoj literaturi. Stoga istraživanje kontinuiteta između misije u Moravskoj (863-885) i glagoljaške literature i liturgije, što su preživjele u hrvatskoj Dalmaciji, ima važan kulturno-povijesni kontekst. Rad češkog slavista i svećenika Josefa Vajsa (1865-1959) i njegova uska suradnja s hrvatskim slavistima (V. Jagić) i crkvenom elitom (J. J. Strossmayer, A. Mahnić) bio je važan doprinos za ponovno oživljavanje hrvatske glagoljaške liturgije i pjevanja u ranom 20. stoljeću. Interdisciplinarni angažman Josefa Vajsa pokriva je područja slavistike, paleografije, kodikologije, filologije, lingvistike i biblijskih studija. Ovaj se članak temelji na sazetku ovih dijelova Vajsove biografije u odnosu na povijest glazbe: okolnosti

utemeljenja društva *Academia Palaeoslavica veglensis*, angažmana A. Mahnića i J. Vajsa na ponovnom oživljavanju slavenske liturgije u Hrvatskoj, te konačno uloge J. Vajsa u ponovnom oživljavanju glagoljaške liturgije u češkim zemljama (1920) i njegovu utjecaju na kulturu tradicije čeških glagoljaških misa skladanih u 20. stoljeću (J. B. Foerster, L. Janáček, J. Hanuš i ostali).

Ključne riječi: Josef Vajs, kulturni identitet Slavena, glagoljaška literatura, hrvatsko glagoljaško pjevanje, Anton Mahnić, *Academia Palaeoslavica veglensis*, češke glagoljaške mise 20. stoljeća

Key words: Josef Vajs, cultural identity of the Slavs, Glagolitic liturgy, Croatian Glagolitic Singing, Anton Mahnić, *Academia Palaeoslavica veglensis*, Czech Glagolitic masses of the 20th century

Djelo Josefa Vajsa (17. 10. 1865 — 2. 7. 1959) kao slavista, prije svega izdavača hrvatskih glagoljskih spomenika, danas je već općepoznato.¹ Cilj je ovoga rada podrobnije predstaviti nekoliko poglavlja iz njegova profesionalnoga životnog puta, koja su izravno povezana s glazbenom historijom. Njihovom zajedničkom temom jest tradicija, njezino upoznavanje i restitucija. S obzirom na to da je predmet interesa Josefa Vajsa činila ćirilometodska tradicija, njegov život i djelo postaje zanimljivo poglavlje iz povijesti hrvatsko-ćeške suradnje tijekom potrage za zajedničkim kulturnim identitetom.

Predmetom cjeloživotnoga interesa Josefa Vajsa bila je historija staroslavenske liturgije. Traženje izvora o ćirilometodskoj tradiciji ćeškoga je svećenika i slavista dovelo do jadranske obale i cjeloživotnog prijateljstva s hrvatskim slavistima, glagoljašima i svećenicima koji su se zalagali za obnovu slavenske liturgije i pjevanja.²

Spomenimo u uvodu da se za tradiciju glagoljaškoga pjevanja zanimao i Franjo Ksaver Kuhać, koji ju je dokumentirao kao važan dio hrvatske glazbene kulture.³ Generaciju mlađi Vajs do interesa za istu temu došao je sa sasvim različite strane, i to s pozicije svećenika-liturgičara i filologa-slavista.

Najvećom zaslugom Josefa Vajsa danas možemo smatrati filološka izdanja starohrvatskih spomenika te njihovu pomnu interpretaciju. Vajsova akribija postupno je obuhvatila područje kodikologa, paleografa, liturgičara, filologa, lingvisti i bibličara. Zahvaljujući toj istinskoj interdisciplinarnosti argumentirano je obranio i danas poštovani zaključak da slavenska liturgija zapadnoga obreda, koja je živjela u neprekinutoj tradiciji u Hrvatskome Primorju, ima izravan kontinuitet s ćirilometodskom misijom u Moravskoj (863-885). Povijesne su peripetije zatim Josefa Vajsa dovele i do uloge praktičnoga izdavača i crkvenoga diplomata, koji se zalagao za obnovu te proširenje privilegija slavenske liturgije.

Promotrimo li životopis profesora Vajsa kao cjelinu, pred nama se ocrtava slika zaslužna istraživača, koji je umro u patrijarhalnoj dobi od 94 godine, odlikovan mnoštvom počasnih titula i funkcija.⁴ Promotrimo li međutim njegov život od početka, saznat ćemo, da je riječ zapravo bila o naknadnu priznanju obavljena posla.

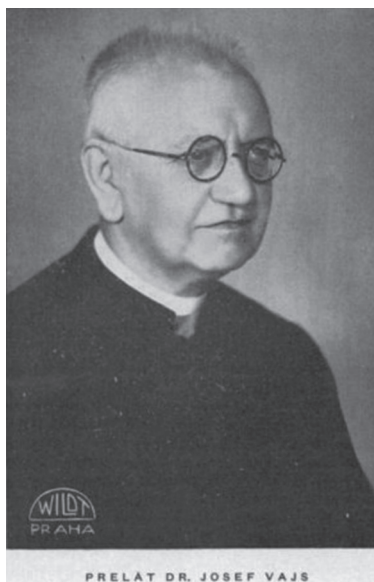
¹ Bibliografija Josefa Vajsa: Marija PANTELIC: Bibliografija izvornih radova J. Vajsa s područja hrvatske glagoljske književnosti, *Slovo*, 6-8 (1957), 10-22. Online izvor: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=21080 (cit. 31. 1. 2012); Josef Kurz (red.): *Slovanské studie. Sbirka statí, věnovaných prelátu univ. prof. dr. Josefu Vajsovi k uctění jeho životního díla*, [s.n.] Prag 1948.

² Biografija Josefa Vajsa: František PECHUŠKA: Život a dílo univ. prof. Josefa Vajse (K jeho sedmdesátinám), *Časopis katolického duchovenstva*, 5 (1935), 418-444. Online izvor: http://www.depositum.cz/knihovny/ckd/tiskclanek.php?id=c_24179 (cit. 31. 1. 2012); M. PANTELIC: Josip Vajs, *Slovo*, 6-8 (1957), 3-9. Online izvor: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=21080 (cit. 31. 1. 2012).

³ Usp. recentno: Gorana DOLINER: *Glagoljaško pjevanje u Kraljevici. Književnopovijesne pojave, tekstualne strukture i glazbene osobine napjeva*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2011, 17-19.

⁴ Josef Vajs je bio papinski prelat, kanonik u Pragu, začasni kanonik u Zagrebu, Splitu i Krku, profesor discipline staroslavenskoga prijevoda Sv. Pisma te slavenske liturgije Teološkoga fakulteta Karlova sveučilišta u Pragu, član Ćeške akademije znanosti i Slovanskoga instituta, član Staroslavenske akademije u Krku i dopisni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Sl. 1: Josef Vajs, 1935. Reprodukcia: *Časopis katolíckého duchovenstva*, 5 (1935), 417. Online izvor: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=24178> (cit. 31. 1. 2012).

Josef Vajs je primjer istraživača, koji je svoju interdisciplinarnu akribiju stjecao vlastitom marljivošću i to postupno, dakle korak po korak, te zadatak po zadatak. Tijekom većine svojega života proučavao je i radio u slobodno vrijeme — dakako neplaćeno — nakon svojih svećeničkih obveza.

Počeci Vajsova interesa za staroslavensku kulturu sežu do njegovih studentskih vremena.⁵ U gimnaziji su važnu ulogu odigrali profesori, zainteresirani za staroslavenske spomenike. Tijekom svećeničkih studija u Rimu uslijedila je atmosfera pod utjecajem proslavenske diplomacije pape Lava XIII, prije svega njegove enciklike *Grande munus* (1880) koja je solunskoj braći dala službenu titulu »Slavenski apostoli«. U svoje je doba to donijelo velik poticaj poglavito Slavenima u srednjoj Europi, u novoj situaciji nakon austrougarske Nagodbe (1867).

Upravo je ćirilometodsko nasljeđe u području kulture i obrazovanja na kraju 19. stoljeća bilo vrlo aktualna tema. Bilo je znakom kako zajedničkoga kulturnog identiteta Slavena, tako i njihove tisućljetne kulture. I jedno i drugo imalo je sve veće značenje nakon velikih promjena na političkoj karti Europe u posljednjoj trećini devetnaestoga stoljeća. Činilo se da u politici velesila više neće biti mjesta za male narode, koje je zadesila uloga nepriviligiranih manjina, koji su bili objektom asimilacijskih pritisaka i čija je kultura marginalizirana.

Upravo je prema toj situaciji išla slavenska diplomacija Lava XIII (1878-1903). Njegova potpora ćirilometodskoj tradiciji obraćala se Slavenima kao cjelini i činila

⁵ F. PECHUŠKA: *Život a dílo*, 418.

važan impuls u doba kad se politički panslavizam diskreditirao zbog povezivanja s politikom Rusije prema zapadnim slavenskim susjedima. Ćirilometodski je pokret stekao snažan odaziv ponajviše u južnih Slavena pod autoritetom Josipa Jurja Strossmayera. U Češkoj i Moravskoj katolička je reprezentacija bila u političkoj defenzivi, ali je to više koncentrirala snage na kulturnom području. Ćirilometodski je kult ondje imao zaleđe već u baroknoj legendistici i historiografiji. Stara je paradigma dokazivanja tradicije u 19. stoljeću zadobila nove impulse u romantičkom historizmu i panslavizmu. Može se reći da je protuslavenski i protukatolički kurs bečke vlasti paradoksalno stvorio idealne uvjete za ubrzanje svih inicijativa o kulturnom zbližavanju Slavena u Austro-Ugarskoj.

U češkom je glazbenom svijetu dobro spomenuti osnutak *Opće zajednice ćirilске (Obecná Jednota Cyrilská, 1879)*. Nakon neslaganja s njemačkim cecilijancima, osnovana je sama organizacija za reformu liturgijske glazbe, te programski stavljena pod patronat slavenskoga apostola Ćirila kao osnivača tisućljetne kulture i učenosti.

Toliko ukratko o kulturnoj klimi iz koje je izniknuo interes toga vremena za spomenike slavenske liturgije. O počecima Vajsovih hrvatskih studija životopisac František Pechuška navodi zanimljive pojedinosti. Za rimskih je studija negdje kupio staro izdanje *Graduale Romanum Slavonico idiomate*.⁶ Po povratku u Prag nastojao je saznati više. Od isusovaca, koji su se vratili s misija na slavenskome jugu, saznao je da su glagoljica i crkveni slavenski ondje još živi. Jedan od njih preporučio mu je da ne časi časa i zaputi se u krajeve o kojima je čitao u Šafaříkovim *Spomenicima glagoljske pismenosti*.⁷ Životopisac dodaje da profesor Vajs i dalje umije zanimljivo pripovijedati, s kakvim je osjećajima prvi put pristajao na otok Krk, stupajući na sveto tlo glagoljaštva.⁸

Putem je smatrao ispravnim potražiti ponajprije biskupa Strossmayera i povjeriti mu svoju nakanu o studiju staroslavenskih spomenika. Strossmayer mu je navodno veoma realistički opisao situaciju glagoljaške liturgije. Kazao mu je da je pitanje preživljavanja u potpunoj nadležnosti lokalnih autoriteta, te da na Krku sve ovisi o tome kako će se prema predmetu odnositi novi biskup. Taj je biskup bio doktor Anton Mahnić (1850-1920), koji je u mladom Vajsu našao željno očekivana saveznika te ga gotovo odmah uključio u svoje aktivnosti.

U to je doba došlo do važnih događaja. Slavenska je liturgija proživljavala doslovce borbu na život i smrt. Utjecajne je neprijateljke imala kako u asimilacijskoj politici austrougarske vlasti, tako i u dijelu duhovništva, koji je simpatizirao talijansku iredentu. Pritisak obiju strana isprovocirao je rimski *Congregatio de cultu divino* da naredi crkvenopravnu reviziju lokalnih privilegija. Zahvaljujući Mahnićevoj spremnosti taj se potez okrenuo u korist slavenskoga pjevanja. Mahnić je kao prvi od biskupa predočio popis privilegiranih crkava. U kratko je vrijeme

⁶ *Ibid.*, 419.

⁷ Pavel Josef ŠAFAŘÍK: *Památky hlholského písemnictví*, B. Haas, Prag 1853. Online izvor: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=24625> (cit. 31. 1. 2012).

⁸ F. PECHUŠKA: *Život a dílo*, 419.

uspio skupiti uvjerljivu crkvenopravnu dokumentaciju⁹ te je godine 1902, dakle pretposljednje godine pontifikata Lava XIII, došlo do izričite potvrde svih dokumentiranih privilegija. Kako komentira Vajsov životopisac: *Roma locuta, causa finita est.*¹⁰

Sedmog studenoga 1902. u Rimu je proglašena potvrda indulta, te je istom u prosincu 1902. otpočela s djelovanjem *Krčka staroslavenska akademija — Academia Palaeoslavica Veglensis*. Već 1901. godine Josef Vajs se na Mahničevu želju preselio na Krk. U Pragu je zatražio neplaćen dopust od četiri godine, te se kao slavist uključio u izdavački Akademijin rad. Valja napomenuti da je Josef Vajs posao započeo u vrlo skromnim uvjetima, te da je *Krčka akademija* bila društvo bez institucionalne potpore i financijskih izvora. Radila je jedino zahvaljujući potpori Antona Mahnića, te mecenatstvu Josipa Jurja Strossmayera, koji su svu izdavačku djelatnost pomagali prema trenutačnim mogućnostima iz svojih osobnih izvora.

Već je godine 1903. izišao prvi svezak biblioteke — Vajsova komentirana edicija Vrbničkih fragmenata. Još je u cijelosti napisana na latinskome, s tekstom na glagoljici, a transkripcijom na ćirilici (sl. 2).

Tako zahtjevan tipografski posao bio je ostvariv jedino zahvaljujući tome što je Anton Mahnić dao proizvesti glagoljsku i ćiriličnu opremu za krčku tiskaru Kurykta, pa su se sve korekture mogle odvijati na licu mjesta.

Godine svoga neplaćenog dopusta Vajs je u suradnji s Mahničem nastojao iskoristiti za intenzivniji studij i izdavačke djelatnosti. Glavnim ishodom njegova istraživačkoga rada bila je usporedba glagoljskih brevijara, i rekonstrukcija povezanih dijelova slavenskoga prijevoda Staroga zavjeta. Njegove su filološke analize pokazale da su biblijska štiva prevedena sa starih grčko-bizantskih predložaka. Tako je pokazao da su starohrvatski spomenici direktan izvor za upoznavanje ćirilometodske tradicije. Ta spoznaja primljena je kao dokaz drevnosti slavenske kulture, te istodobno kao argument za praktičku obnovu glagoljaške liturgije.

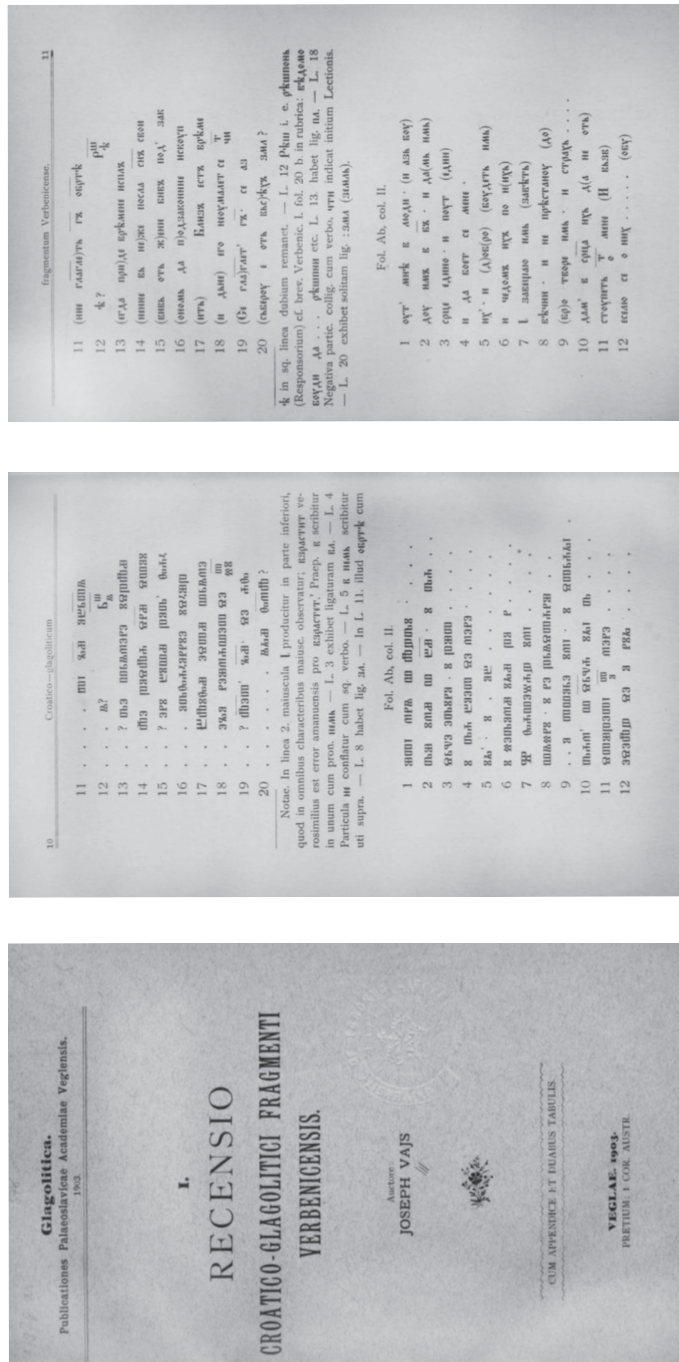
Stoga je uputno spomenuti također Vajsova praktična izdanja koja su se bavila i glazbenom stranom glagoljaške liturgije. Naime, peta je točka pravilnika *Staroslavenske akademije* glasila: *Brinuti se o reformi pjevanja glagoljskoga na način pjevanja gregorijanskoga*. To možemo intepretirati kao očito izjašnjanje u korist pokreta za restituciju latinskoga korala, koju su u isto vrijeme provodili francuski benediktinci u Solesmesu, i njihova edicija *Paléographie musicale*. Početni uvjeti bili su, međutim, sasvim različiti. Obnova gregorijanskoga pjevanja radila je s

⁹ Dokumentacija k indultu: *Elenchus Ecclesiarum Dioecesis Veglensis [...] quae gaudent privilegio lingua paleoslavicae in s. Liturgia*, u: Josef Vajs (ur.): *Recensio croatico-glagolitici fragmenti verbenicensis, Palaeoslavica academia veglensis*, Krk 1903. Online izvor: www.archive.org/stream/recensiocroatico00vajs#page/n0/mode/2up (cit. 31. 1. 2012).

¹⁰ F. PECHUŠKA: *Život a dílo*, 423.

¹¹ *Ibid.*, 424.

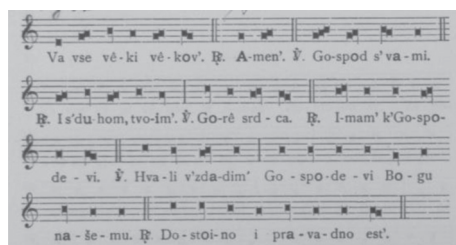
¹² *Ibid.*, 424.

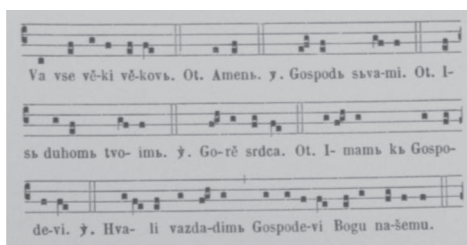
Sl. 2 : Prvi svezak edicije *Glagolitica* — Josef Vajs (ur.), *Recensio croatico-glagolitici fragmenti verbenicensis*, Palaeoslavica academia veglensis, Krk 1903. Online izvor: www.archive.org/stream/recensiocroatico00vajs#page/n0/mode/2up (cit. 31. 1. 2012), naslov i primjer edicije (str. 10-11): tekst na glagoljici, transkripcija na cirilici, kritički aparat na latinskoj.

kanoniziranim tekstovima, a restitucija se ticala poglavito glazbenoga zapisa. Restitucija glagoljaške liturgije morala je naprotiv započeti od jezične redakcije.

Krčke notirane edicije zaslužuju podrobniju analizu.¹³ Prema naslovima je vidljivo, da prve od njih zapisuju tradicionalne napjeve predavane po sjećanju. Poslije se Josef Vajs priklonio umetanju glagoljaških liturgijskih tekstova pod ujedinjene gregorijanske napjeve prema *Editio Vaticana*. Dodajmo da je taj posao obavio gotovo odmah: prvo izdanje restituiranoga *Graduale romanum* izišlo je 1908. godine,¹⁴ Vajsova redakcija *Pěnije rimskago misala po izdaniju vaticanskom* 1914. godine.¹⁵

Sl. 3a: Početak prefacija — redakcija napjeva i notacija prema *Editio Medicaea*. Josef Vajs (ur.), *Toni Missae a celebrante et sacris ministris canendi*, Palaeoslavica academia veglensis, Krk 1904.

Sl. 3b: Isti taj — redakcija napjeva i notacija prema *Editio Vaticana*. Josef Vajs (ur.), *Pěnije rimskago misala po izdaniju vaticanskomu*, Romae 1914.

Godine 1904. Josef Vajs pozvan je u Rim kako bi nakon smrti Dragutina Parčića dovršio drugo izdanje glagoljskoga misala. Vajsov životopisac opisuje zanimljivu okolnost: kad je po zahtjevnu tisku naklada bila gotova, njezinu su distribuciju zadržavale intrige talijanske iredente i intervencija austrougarske diplomacije.¹⁶ Josef Vajs navodno je morao iskoristiti svoja poznanstva iz vremena rimskih studija, a za stvar se zauzeo sarajevski biskup Stadler te kardinal Gotti.

¹³ Poznate i sačuvane praktičke edicije notiranih liturgijskih knjiga u redakciji J. Vajsa: *Tri mise glagolske prema tradicionalnom horalu*, Palaeoslavica academia veglensis, Krk 1904; *Toni Missae a celebrante et sacris ministris canendi*, Palaeoslavica academia veglensis, Krk 1904 (sl. 3a); *Toni Missae — Djelovi pjevane mise*, Palaeoslavica academia veglensis, Krk [ante 1905]; *Vesperal rimo-slovenški* (Večernje), Palaeoslavica academia veglensis, Krk 1907; *Pjenije rimskago misala po izdaniju vaticanskom*, Palaeoslavica academia veglensis, 1914; *Psalterium Palaeoslovenium Croatico-Glagoliticum*, Prag 1916; *Slovenški psaltir: psalterii palaeoslovenici quinquagena prima, e melioribus codicibus croatico-glagoliticis in usum glagolitarum*, Prag 1920; *Čin i pravilo mši misala rimskago slovenškym jazykom i mše svätcem vlašča češkago: ordo et canon missae e missali romano-slavonico*, Prag 1922.

¹⁴ *Graduale sacrosanctae romanae ecclesiae, de tempore et de sanctis*, SS. D. N. Pii X. pontificis maximi jussu restitutum et editum, Typis vaticanis, Romae 1908.

¹⁵ Josef VAJS (ur.): *Pěnije rimskago misala po izdaniju vaticanskom*, Palaeoslavica academia veglensis, Typis vaticanis, Romae 1914 (sl. 3b).

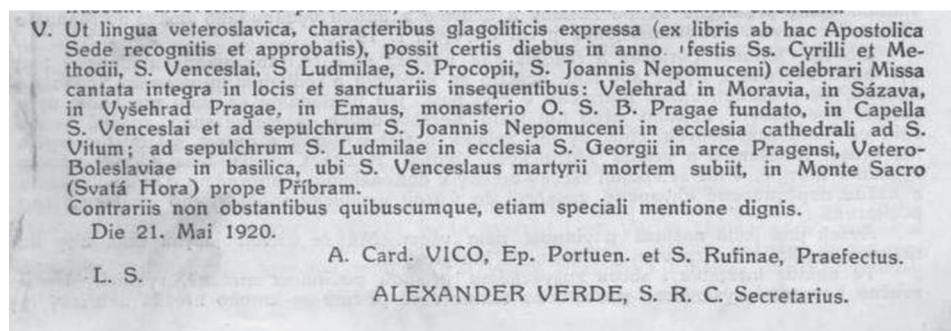
¹⁶ F. PECHUŠKA: *Život a dílo*, 426.

Iduće 1905. godine umro je pokrovitelj Akademije nadbiskup Strossmayer, a Vajsov studijski dopust blizilo se kraju. Morao se vratiti svojim obvezama u Prag. Za njegovim odlaskom navodno je žalio profesor Jagić, koji je čak intervenirao kod zagrebačkoga biskupa Bauera, kako bi pridobio Vajsa da dođe u Zagreb.¹⁷ Josef Vajs ipak je ostao u Pragu, u kojem je prihvatio posao katehete, a daljni su svesci Academie Veglensis izlazili u Pragu s potporom *Češke akademije znanosti*.

Vajsov ulazak na akademsko tlo vjerojatno najbolje ilustrira činjenica da je tek 1911. godine u svoje slobodno vrijeme dovršio sveučilišni studij, a već iduće godine postigao je habilitaciju.

Sljedeće poglavlje života glagoljaške liturgije, u koje se Josef Vajs aktivno upleo, bilo je proširenje indulta na češke zemlje 1920. godine. Godine 1919. Josef Vajs je službeno zamoljen za stručno mišljenje, u kojoj bi mjeri bilo moguće ostvariti privilegij slavenskoga bogoslužja u Češkoj i Moravskoj.¹⁸ Njegov je prijedlog prihvaćen te je 21. svibnja 1920. od strane pape Benedikta XV. slavenska liturgija proširena na područje Čehoslovačke (sl. 4). Indult se odnosio na spomenička mjesta s dokumentiranom slavenskom tradicijom, te na blagdane čeških zaštitnika.

Proglašenju indulta posvećena je velika pozornost u crkveno-glazbenom časopisu *Cyril*. Nakon objavljivanja dokumenta slijedi serija članaka Josefa Vajsa, koji objašnjava povijesnu pozadinu indulta, te objavljuje radnu ediciju svih potrebnih staroslavenskih liturgijskih tekstova skupa s komentarima za pjevače i

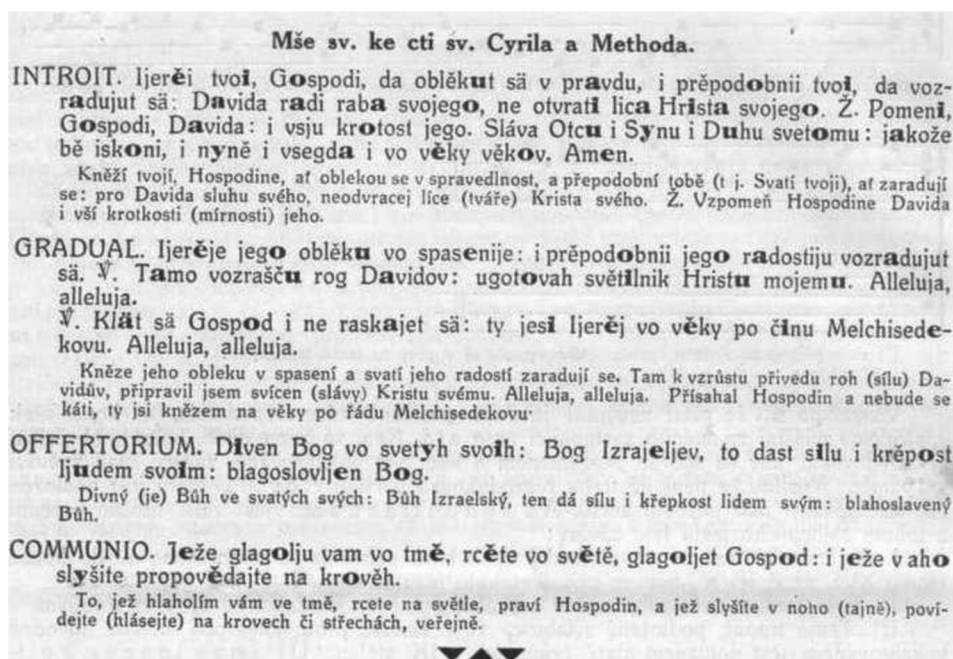

Sl. 4: Staroslavenska liturgija proširena na područje Čehoslovačke — članak V. iz proglašenja indulta Benedikta XV. od 21. svibnja 1920. u češkom crkveno-glazbenom časopisu *Cyril*, 5-6 (1920). Online izvor: cyril.psalterium.cz/nahled.html?id=6402 (cit. 31. 1. 2012).

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*, 431.

Sl 5: Primjer edicije staroslavenskih liturgijskih tekstova za pjevače i skladatelje: transkripcija na latinicu, kvantiteti i akcenti, češki prijevod. Josef Vajs: Mše sv. ke cti svatých Patronů jazykem staroslovanským, *Cyril*, 1 (1921), 8. Online izvor: <http://cyril.psalterium.cz/nahled.html?id=6452> (cit. 31. 1. 2012).

skladatelje.¹⁹ Vajs je postupao posve u duhu suvremene estetike, koja je računala, da će staroslavenska liturgija postati osnova za zahtjevnije umjetničke forme. Dodajmo i to, da je slavenska liturgija shvaćana kao dovršetak nastojanja češkoga glazbenog ćirilizma. Ediciju je tekstova stoga Josef Vajs dopunio detaljnim komentarima povezanim s izgovorom, kvantitetama i akcentuacijom (sl. 5).

Izričito spominje da korektno čitanje crkvenoga staroslavenskog zapadnog obreda treba polaziti iz hrvatske tradicije. O pitanju glazbene deklamacije izjašnjava se kao iskusni slavist — u akcent staroslavenskoga, ili čak praslavenskoga pjevanja, nikada nećemo biti sigurni, ali praktično rješenje nudi sklad akcenta staroruskoga i čakavskoga.²⁰ Usto dodaje da sa staroslavenskim akcentom skladatelji neće imati

¹⁹ Josef VAJS: Staroslovanské texty liturgické, *Cyril*, 5-6 (1920), 51-55. Online izvor: <http://cyril.psalterium.cz/nahled.html?id=6404> (cit. 31. 1. 2012); Mše sv. ke cti svatých Patronů jazykem staroslovanským, *Cyril*, 1 (1921), 7-8, 39-40. Online izvor: <http://cyril.psalterium.cz/nahled.html?id=6452> (cit. 31. 1. 2012).

²⁰ Josef VAJS: Staroslovanské texty liturgické, *Cyril*, 5-6 (1920), 52.

velikih poteškoća, čime očito aludira na aktualne diskusije o novočeškoj prozodiji. Skraćenu verziju Vajsovih uputa za izgovor potom nalazimo u predgovorima partiturama glagoljaških misa praških skladatelja.²¹

Kada je riječ o koralnim napjevima, Josef Vajs je preporučivao neko se vrijeme služiti Parčičevim misalom, te raditi na novoj redakciji, taj put već prema restituiranoj verziji *Editio Vaticana*.²² Obnovu slavenskoga korala u potpunosti je preuzeo benediktinski Emauski samostan u Pragu, koji je nekoć osnovao Karlo IV. za glagoljaše pozvane iz Dalmacije (1347), a sada je doživio obnovljenu povlasticu slavenskoga bogoslužja.

Umjetanje staroslavenskih tekstova u Vajsovoj redakciji pod izvedbu *Editio Vaticana* preuzeo je praški benediktinac Augustin Sedláček. Ta je redakcija poslije primljena u novi slavenski misal, koji je pripremio Josef Vajs na poziv zagrebačkoga nadbiskupa Bauera, a po želji pokojnoga biskupa Mahnića († 1920). Izdanje je objavljeno 1927. godine kao *Rimski misal slověnskím jazykom*. Glavna razlika u usporedbi s prethodnim Parčičevim izdanjem (1893) počiva u tome, što glagoljici priključuje prijepis na latinici (koji je pomno konzultirao s profesorom Jagićem),²⁴ a umjesto stare koralne notacije uvodi restituirane napjeve *Editio Vaticana*.

Znamenito poglavlje slavenske liturgije u Češkoj činile su već spomenute kompozicije glagoljaških misa na Vajsovu redakciju tekstova. Prema svjedočanstvima suvremenika, profesor je Vajs pozivan osobno služiti obredna slavenska bogoslužja. Pritom je navodno poticao praške skladatelje da slavenskoj liturgiji daju umjetničku pratnju.²⁵ Glagoljske mise na Vajsovu redakciju tekstova poznate su i sačuvane:

Karel Douša (1876-1944): *Misa glagolskaja*, op. 21²⁶

Josef Bohuslav Foerster (1859-1951): *Misa glagolskaja*, op. 123 (1928)²⁷

Antonín Janda (1891-1961): *Misa slavěnska*²⁸

Jan Hanuš (1915-2004): VII. *Mše-Hlaholská, ke cti českých patronů*, op. 106 (1985)²⁹

Specifičnost češkoga indulta počivala je u ograničenosti na samo nekoliko odabranih spomeničkih mjesta, i nekoliko blagdana godišnje.³⁰ Kad uzmemo u obzir

²¹ Josef VAJS: Předmluva (predgovor), u: Josef Bohuslav FOERSTER, *Misa glagolskaja*, op. 123, Kotrba, Prag 1929, [s. p.].

²² Josef VAJS: Staroslovanské texty liturgické, *Cytil*, 5-6 (1920), 52.

²³ Anselm SEDLÁČEK: O podkládání textů staroslovanských Vatikánskému chorálu, *Cytil*, 6-7 (1921), 49-51, 66-67. Online zdroj: <http://cytil.psalterium.cz/nahled.html?id=6494> (cit. 31. 1. 2012).

²⁴ F. PECHUŠKA: *Život a dílo*, 432.

²⁵ Josef VAJS: Mše sv. ke cti svatých Patronů jazykem staroslovanským, *Cytil*, 1 (1921), 7.

²⁶ Karel DOUŠA: *Misa glagolskaja*, op. 21, Kotrba, Prag [s. a.].

²⁷ Josef Bohuslav FOERSTER: *Misa glagolskaja*, op. 123, Kotrba, Prag 1929.

²⁸ Antonín JANDA: *Misa slavěnska*. Rukopis u glazbenom arhivu katedrale u Pragu.

²⁹ Jan HANUŠ: VII. *Mše — Hlaholská, ke cti českých patronů*, op. 106 (1985). Sdružení sborových dirigentů AHUV, Jihlava 1995.

³⁰ -r [Václav MÜLLER]: Český a staroslovanský jazyk v liturgii, *Cytil*, 5-6 (1920), 49. Online zdroj: <http://cytil.psalterium.cz/nahled.html?id=6402> (cit. 31. 1. 2012).

da je većina spomenutih crkava upravo prošla kroz raskošnu rekonstrukciju, te da su blagdani zaštitnika spadali u najveća slavlja, shvatit ćemo zajedničku crtu praških glagoljaških misa, a to je očita reprezentativnost. Indult se nije odnosio na svakodnevne oblike liturgije. Staroslavenski se stoga u prašku kulturnu svijest urezao kao svečani obredni jezik, a glagoljaške su mise naglašavale tu iznimnost.

Idućim centrom svečane slavenske liturgije bila je praška katedrala. U vrijeme o kojemu govorimo bila je još gradilištem — njezina dogradnja u neogotičkom stilu dovršena je godine 1929. Glagoljaške mise iz kasnijih vremena stoga su već pisane s iskustvom u akustici velikoga prostora.

Trebali bismo također spomenuti najpoznatije uglazbljenje Vajsovih tekstova, monumentalnu koncertnu *Glagoljsku misu* Leoša Janáčka (1927/1928). Njezino je komponiranje izazvano Janáčkovim razgovorom s olomoučkim nadbiskupom Prečanom, do kojega je došlo godine 1921. Međutim, kada usporedimo Vajsove brižljive upute za akcentuaciju i kvantitete s Janáčkovom deklamacijom, utvrdit ćemo da Janáček zapravo stvara svoj vlastiti jezik.³²

Restituirana slavenska liturgija u Češkoj u 20. stoljeću postala je kulturnom enklavom reprezentativne razine ali kratkoga života. Njezin je kraj paradoksalno donijelo praktično provođenje reforma liturgije. Još 1970. godine za njezino očuvanje uzalud se zalagao Vajsov učenik, bečki slavist František Václav Mareš, koji je branio vrijednost crkvenoga slavenskoga kao svečanoga obrednog jezika za izuzetne prigode.³³ Nakon Drugoga vatikanskog koncila bio je pripremljen novi *Rimskyj misal slověnskym jazykem* [...] za *Arcibiskupiju Olomuckuju*, koji je redigirao slavist Vojtěch Tkadlčík.³⁴ Sasvim drugačije odjeke imao je restitucijski pokret u Hrvatskoj, koji je pridonio obnovi žive tradicije.

Kada se, dakle, vratimo na početak Vajsova istraživačkoga i izdavačkoga nastojanja, na njegov susret sa Strossmayerom i Mahničem, vidimo njegovo nastojanje da se u posljednji čas spasi ono što se spasiti da. S porastom radnih zadataka korak po korak razvio se u istaknuta stručnjaka svoje generacije. Odgojio je mnogo učenika i inspirirao mnogo sljedbenika. Njegov je rad donio posve novu interpretaciju povijesti hrvatske glagoljske literature, a osim toga i značajne kulturne impulse.

Na proslavi Vajsova devedesetoga rođendana netko ga je u šali upitao u čemu je tajna njegove devedesete godine. Stari je svećenik spremno odgovorio: »Doživio sam ove godine vjerojatno zato, što sam se od mladosti vodio četvrtom zapovijedi: „Poštuj oca!“.«³⁵ Svi su znali da se to tiče kako otaca Ćirila i Metoda, tako i generacija

³¹ Jaroslav VOGEL: *Leoš Janáček*, Academia, Prag 1997, 316.

³² *Ibid.*, 320.

³³ František Václav MAREŠ: Staroslověnská liturgie v dnešní době, *Via*, 1 (1970), 7-10. Online izvor: http://depositum.cz/knihovny/via/tiskclanek.php?id=c_20743 (cit. 31. 1. 2012).

³⁴ Vojtěch TKADLČÍK (ur.): *Rimskyj misal slověnskym jazykem izvoljenijem Apostolskym za Arcibiskupiju Olomuckuju iskusa dělja izdan*, Olomouc 1972; Ave, Olomouc 21992.

³⁵ Jan LEBEDA: homilija od 22. 1. 1989. Online izvor: <http://www.liboc.euweb.cz/files/others/22-2005-2.doc> (cit. 31. 1. 2012).

zaboravljenih glagoljaša, koji su prenijeli njihovo nasljeđe na prag modernoga vremena. A jednak odgovor možemo također naknadno prihvatiti kao komentar Josefa Vajsa uz temu »Glazbena historija i identitet«.

LITERATURA

- DOLINER, Gorana: *Glagoljaško pjevanje u Kraljevici. Književnopolovijesne pojave, tekstualne strukture i glazbene osobine napjeva*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2011.
- KURZ, Josef (ur.): *Slovanské studie. Sbíрка statí, věnovaných prelátu univ. prof. dr. Josefu Vajsovi k uctění jeho životního díla*, [s. n.], Prag 1948.
- MAREŠ, František Václav: Staroslověnská liturgie v dnešní době, *Via*, 1 (1970), 7-10. Online izvor: http://depositum.cz/knihovny/via/tiskclanek.php?id=c_20743 (cit. 31. 1. 2012).
- r [MÜLLER, Václav]: Český a staroslovanský jazyk v liturgii, *Cyril*, 5-6 (1920), 49. Online izvor: <http://cyril.psalterium.cz/nahled.html?id=6402> (cit. 31. 1. 2012).
- PANTELIĆ, Marija: Bibliografija izvornih radova J. Vajsa s područja hrvatske glagoljske književnosti, *Slovo*, 6-7-8 (1957), 10-22. Online izvor: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=21080 (cit. 31. 1. 2012).
- PANTELIĆ, Marija: Josip Vajs, *Slovo*, 6-7-8 (1957), 3-9. Online izvor: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=21080 (cit. 31. 1. 2012).
- PECHUŠKA, František: Život a dílo univ. prof. Josefa Vajse (K jeho sedmdesátinám), *Časopis katolického duchovenstva*, 5 (1935), 418-444. Online izvor: http://www.depositum.cz/knihovny/ckd/tiskclanek.php?id=c_24179 (cit. 31. 1. 2012).
- SEDLÁČEK, Anselm: O podkládání textů staroslovanských Vatikánskému chorálu, *Cyril*, 6-7 (1921), 49-51, 66-67. Online izvor: <http://cyril.psalterium.cz/nahled.html?id=6494> (cit. 31. 1. 2012).
- ŠAFARÍK, Pavel Josef: *Památky hlaholského písemnictví*, B. Haas, Prag 1853. Online izvor: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=24625> (cit. 31. 1. 2012).
- VAJS, Josef (ur.): *Recensio croatico-glagolitici fragmenti verbenicensis*, Palaeoslavica academia veglensis, Krk 1903. Online izvor: www.archive.org/stream/recensiocroatico00vajs#page/n0/mode/2up (cit. 31. 1. 2012).
- VAJS, Josef: Staroslovanské texty liturgické, *Cyril*, 5-6 (1920), 51-55. Online izvor: <http://cyril.psalterium.cz/nahled.html?id=6404> (cit. 31. 1. 2012).
- VAJS, Josef: Mše sv. ke cti svatých Patronů jazykem staroslovanským, *Cyril*, 1 (1921), 7-8, 39-40. Online izvor: <http://cyril.psalterium.cz/nahled.html?id=6452> (cit. 31. 1. 2012).
- VOGEL, Jaroslav: *Leoš Janáček*, Academia, Prag 1997.

TISKANA NOTNA IZDANJA I RUKOPISI

- DOUŠA, Karel: *Misa glagolskaja*, op. 21, Kotrba, Prag: [s. a.]. *Graduale sacrosanctae romanae ecclesiae, de tempore et de sanctis, SS. D. N. Pii X. pontificis maximi jussu restitutum et editum*, Typis vaticanis, Romae 1908.
- FOERSTER, Josef Bohuslav: *Misa glagolskaja*, op. 123, Kotrba, Prag 1929.
- HANUŠ, Jan: VII. *Mše — Hlaholská, ke cti českých patronů*, op. 106 (1985). Unie českých pěveckých sborů, Jihlava 1995.

- JANDA, Antonín: *Misa slavěnska*. Rukopis u glazbenom arhivu katedrali u Pragu. *Rimski misal slověnskimi jezikom (Missale romanum slavonico idiomate)*, Typis vaticanis, Romae 1927 (»Vajsov misal«).
- TKADLČÍK, Vojtěch (ur.): *Rimskij misal slověnskym jazykem izvoljenijem Apostolskym za Arcibiskupiju Olomuckuju iskusa dělja izdan*, Olomouc 1972, Ave, Olomouc 21992.
- VAJS, Josef (ur.): *Toni Missae a celebrante et sacris ministris canendi*, Palaeoslavica academia veglensis, Krk 1904.
- VAJS, Josef (ur.): *Tri mise glagolske prema tradicionalnom horalu*, Palaeoslavica academia veglensis, Krk 1904.
- VAJS, Josef (ur.): *Toni Missae — Djelovi pjevane mise*, Palaeoslavica academia veglensis, Krk [ante 1905].
- VAJS, Josef (ur.): *Vesperal rimo-slověnski (Večernje)*, Palaeoslavica academia veglensis, Krk 1907.
- VAJS, Josef (ur.): *Pěnije rimskago misala po izdaniju vaticanskom*, Palaeoslavica academia veglensis, Rim 1914.
- VAJS, Josef (ur.): *Psalterium Palaeoslovenium Croatico-Glagoliticum*, [s.n.], Prag 1916.
- VAJS, Josef (ur.): *Slověnski psaltir: psalterii palaeoslovenici quinquagena prima, e melioribus codicibus croatico-glagoliticis in usum glagolitarum*, [s.n.], Prag 1920.
- VAJS, Josef: *Čin i pravilo mši misala rimskago slověnskym jazykom i mše svätcem vlašča češkago: ordo et canon missae e missali romano-slavonico*, [s. n.], Prag 1922.

ON LINE IZVOR

LEBEDA, Jan: homilija od 22. 1. 1989. Online izvor: <http://www.liboc.euweb.cz/files/others/22-2005-2.doc> (cit. 31. 1. 2012).

(preveo s engleskog Stanislav Tuksar)

Summary

IN SEARCH OF COMMON CULTURAL IDENTITY AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY: JOSEF VAJS AND THE MOVEMENT FOR THE RESTORATION OF GLAGOLITIC SINGING IN CROATIA AND BOHEMIA

One of the constitutive parts of the common cultural identity of the Slavs — especially in the Austrian-Hungarian Empire in the late 19th and early 20th century — was the Cyrillo-Methodian tradition, cultivating the awareness of the thousand-year old Slavonic literature. Therefore, research on the continuity between the mission in Moravia (863-885) and the Glagolitic literature and liturgy that survived in Croatian Dalmatia, had an important cultural-historical context. The work of the Czech Slavist and priest Josef Vajs (1865-1959), and his close co-operation with the Croatian Slavists (V. Jagić) and Church elite (J. Strossmayer, A. Mahnić) was an important contribution to the restitution of the Croatian-Glagolitic liturgy and singing in the early 20th century. The interdisciplinary engagement

of Josef Vajs covered successively the area of Slavistics, Paleographics, Codicology, Philology, Linguistic and Biblical studies. This paper is based on the summary of these parts of the biography of J. Vajs's, with relation to the music history: the circumstances of the foundation of the *Academia Palaeoslavica veglensis*, the engagement of A. Mahnić and J. Vajs on the restitution of the Slavonic Liturgy in Croatia; and finally, the role of J. Vajs in the restitution of the Glagolitic liturgy in the Czech Lands (1920), and his influence on the culture of the tradition of the Czech Glagolitic masses of the 20th century (J. B. Foerster, L. Janáček, J. Hanuš and others).